

APŽVALGA

MENAS IR VISUOMENĖ

Didėjantis ir kartu prieštaringas meno vaidmuo visuomenės gyvenime tampa vis aktualesniu filosofinio tyrinėjimo objektu. 1971 m. lapkričio 27 d. Vilniaus Valstybiniame V. Kapsuko Universitete įvyko respublikinė mokslinė konferencija tema „Menas ir visuomenė“, kurią surengė Universiteto Filosofijos katedra. Be universiteto filosofų, konferencijoje dalyvavo LTSR Mokslų akademijos filosofai ir sociologai, miesto meno darbuotojai.

Konferencijoje buvo perskaityta septyniolika pranešimų, įvairiais aspektais gvildenančių meno ir visuomenės santykio problemą.

Originaliame Ž. Jackūno (VVU) pranešime „Meno socialinio vaidmens aspektas jo specifikos problematikoje“ keliami mintis, jog neretai klaidingai suprantami požymiai, apsprendžiantys meno specifika. Klaidinga ne tai, kad vienu iš faktorių, lemiančių meno specifika, laikomas socialinis meno vaidmuo, o tai, kad socialinis meno vaidmuo paprastai tapatinamas su pažintine, ideologine, auklėjamąja, estetinė, komunikatyvine, hedonistine ir kitomis meno funkcijomis. Pranešėjo nuomone, tik išaiškinti, kokios iš minėtųjų funkcijų yra specifinės meno ir kokios nespecifinės, nustatę jų tarpusavio santykius, galime atskleisti, koks yra ryšys tarp meno socialinės paskirties ir meno specifikos. Specifinė meno funkcija yra estetinė. Pažintinė, ideologinė, auklėjamoji funkcijos, su kuriomis siejamas socialinis meno vaidmuo, nėra specifinės ir neapibūdina meno kūrinių, kaip specifinių kūrybos produktų. Kai santykis tarp specifinių ir nespecifinių meno funkcijų suprantamas mechanškai (o ne sinkretiškai), tada nesunku ignoruoti arba estetinę meno funkciją (tai sąlygoja utilitarinį, instrumentinį meno supratimą), arba visuomeninę (tai sąlygoja estetizuojantį meno aiškinimą).

Pranešimą „Meno kūrinių „prieinamumo“ problema“ skaitė S. Ra-poportas (LTSR MA). Jis pažymėjo, jog meno kūrinio prieinamumo

problema iškyla tada, kai masinis meno vartotojas mėgina suprasti, ką autorius savo kūrinium norėjo pasakyti. Šis dešifravimo būdas, pranešėjo nuomone, meno kūrinio turinį paprastai suveda į idėją. Masinis vartotojas, negalintis suprasti meno kūrinio, arba pats jaučiasi „kultūriškai nepilnavertis“, arba nuvertina patį kūrinį. Remiantis tam tikru etalonu, būtų galima nustatyti, kaip adekvačiai tam tikros socialinės grupės supranta meno kūrinius.

Lietuvos marksistinės estetiškos istorijai buvo skirtas J. Murėikos (VVU) pranešimas „Meno ir visuomenės santykis V. Kapsuko estetiškose pažiūrose“. Pranešėjas pažymėjo, jog moksliskai pagrįstas V. Kapsuko meno funkcijų supratimas lėmė sėkmingą jo, kaip literatūros kritiko, veiklą: meninės kultūros reiškinius jis tyrinėjo išsamiai ir giliai. Tačiau dėl įvairių priežasčių atsiradusi auklėjamosios meno funkcijos absoliutinimo tendencija nulėmė „Trečiojo fronto“ vertinimo vienpusiškumą.

A. Katalynas (VVU) pranešime „Meno kūrinio suvokimo sąlygotumas“ atkreipė dėmesį į dvi pagrindines estetinio suvokimo tyrinėjimų tendencijas: viena jų akcentuoja suvokimą kaip savitą bei unikalų reiškinį, apspręstą suvokėjo individualybės, kita daugiau liečia bendresnius suvokimo bruožus, būdingus tam tikros visuomenės socialiniam vienetui, taip pat ir tam tikros biologinės prigimties žmonėms. Kalbėdamas apie šių tendencijų tyrimo metodologiją, pranešėjas analizavo pagrindinius veiksnius, sąlygojančius meno kūrinio suvokimo individualumą, kaip savitos bendrųjų meninio suvokimo bruožų apraiškos, dėsningumus. Suvokimo problema, autoriaus nuomone, svarbi tiek tyrinėjant teorinius meno klausimus, tiek ir praktiniu (pavyzdžiui, meno sociologijos ir kt.) požiūriu.

Pranešimą „Humanizmo ir meno santykio klausimu“ perskaitė J. Morėikienė (VVU). Ji pabrėžė, jog humanizmas mene turėtų būti suprantamas kaip ypatingas, tai yra pagal grožio dėsnius formuojamas pasaulio sužmoginimas. Vadinas, norint atskleisti humanizmo esmę, reikia organiškai spręsti du uždavinius: pirma — atskleisti konkretaus humanizmo esmę, tai yra, sąlygas, kurioms esant gali susiformuoti visapusiška asmenybė, ir antra — atskleisti meninio pasaulio suvokimo būdą, kitaip sakant, pasaulio sužmoginimo pagal grožio dėsnius būdą.

Keletas pranešimų buvo skirta etinių ir estetinių vertybių santykio problematikai. Svečias iš Lvovo B. Petinas nagrinėja estetinio ir etinio momentų sąveiką meninio vaizdo suvokimo procese. N. Juršėnas (VVU) analizavo kai kuriuos dorovės ir didingumo vertybių santykio aspektus sudėtingoje N. Hartmano filosofijoje. R. Žibaitis (VVU) pranešime „Estetinio ir etinio vertinimo santykis (tarybinės estetiškos literatūros ap-

žvalga)“ pažymėjo, jog tarybinėje estetikoje iš esmės neskiriami etiniai ir estetiniai vertinimai. Sąlyginai išskyręs du požiūrius į estetinių ir etinių vertinimų tarpusavio santykį —gnoseologinį-utilitarinį ir akseologinį,— pranešėjas nurodė, jog abu šie požiūriai nėra pagrįsti. Pirmasis remiasi metodologiniu principu, jog estetinių ir etinių vertinimų šaltinis yra bendras pažinimo objektas, turintis estetiškes ir etines savybes (L. Stolovičius, V. Razumnas, V. Tolstych). Tačiau, jeigu daiktams savaime būdingos estetiškes ir etinės savybės, subjektui belieka tik pažinti jas, o jų vertinti nėra prasmės ir reikalo. Šiuo atveju estetinio ir etinio vertinimo specifika suvedama į pažinimą. Aksiologinė koncepcija (M. Kaganas, A. Charčevas) vertinimus mėgina pagrįsti meninio pažinimo objekto ir subjekto santykio pobūdžiu. Tačiau ir ši koncepcija (nors estetiškes vertinimai čia skiriami nuo etinių) neišvengiagnoseologinio vertinimų traktavimo. Ši paini problema, kaip nurodė pranešėjas, marksistinėje estetikoje dar mažai tyrinėta.

Meninę komunikaciją, kaip atskirą dvasinės kultūros funkcionavimo atvejį, dalykiškai nagrinėjo K. Stoškus (VVU) pranešime „Meno sociologijos komunikologiniai pagrindai“. Pabrėžęs, jog mano sociologija kol kas stokoja vieningų principų, kurie įgalintų susisteminti sukauptą medžiagą, pranešėjas pozityviai sprendžia meno sociologijos turinio klausimą. Meno sociologija turi remtis faktu, jog menas funkcionuoja socialinių reiškinių sistemoje kaip jos neatskiriama komponentas ir gali būti paaikšintas tik šios sistemos atžvilgiu. Kita vertus, reikia gerai suvokti posistemės, į kurią įeina meno reiškiniai, specifika. Tokia posistema pranešėjas laiko dvasinę kultūrą apskritai. Meno vieta dvasinės kultūros posistemėje negali atsiskleisti pati savaime, be ryšio su kitomis dvasinės kultūros formomis, tačiau, nenustačius meno specifikos, ji taip pat negali būti suvokta. Svarbius dvasinės kultūros formų sisteminimo principus pateikia komunikologija, arba žmonių dvasinio bendravimo teorija. Dvasinį bendravimą pranešėjas apibūdino kaip apibrėžtomis socialinėmis sąlygomis sąveikaujančių siuntėjo (kūrėjo) ir suvokėjo (interpretatoriaus) dvasinius procesus (būsenas). Ypač svarbus yra suvokėjo vaidmuo. Pranešėjas išskyrė dvasinio bendravimo tipus, susijusius su pagrindiniais komunikacijos situacijos momentais. Pačią visuomenės dvasinę komunikaciją autorius skirsto į tris fazes ir su jomis sieja dvasinės kultūros sociologijos sritis. Pagal komunikacijos fazes būtų galima susisteminti ir meno sociologijos problemas.

S. Šinkūnas (LTSR MA) pranešime „Kai kurie socialiniai-psichologiniai sąlygotumai estetinių vertybių suvokimo procese“ nurodo, kad estetiškes vertybės, užkoduota meno kūrinys, yra skirta vartotojo suvokimui. Tačiau masinis meninės kūrybės vartojimas sukelia prieštaravimus tarp

meno pasiūlos bei paklausos ir estetinio vartotojo imlumo. Intensyvaus meno vartojimo sąlygomis estetinių kūrinio suvokimą dažnai nustelbia kūrinio teikiamos informacijos suvokimas. Pranešėjas daro išvadą, kad meno vartojimo intensyvėjimas tais atvejais, kai suvokimo mechanizmas dar nėra pribrendęs priimti didelį meninės informacijos kiekį, neretai veda į suvokimo standartizavimą.

Su įdomumu buvo išklaustas R. Žičkytės (VVU) pranešimas „Menas kaip socialinė vertybė“. Meno poveikį šeimos gyvenime sociologiškai analizavo V. Justickis (LTSR MA) savo pranešime „Kai kurios meno kūrinų poveikio šeimos gyvenimo stiliui prielaidos“.

Nacionalinės kultūros ir nacionalinio meno savitumo analizei buvo skirtas S. Venckevičiaus (VVU) pranešimas. Autorius teigia, jog tiek į meną apskritai, tiek ir į nacionalinį meną gali būti žiūrima kaip į pažinimo objektą, abstrahuojantis nuo betarpiško meno kūrinų suvokimo proceso. Tuomet atskirų tautų meno savitumą galima būtų nustatyti, palyginant tarpusavyje. Lyginimo objektai gali skirtis tiek jutiminės meno kūrinų struktūros konstravimo principais, tiek dalykiniu turiniu bei visuomeninėmis funkcijomis. Lyginant iškyla ir vadinamoji bendražmogiškumo bei nacionalumo santykio problema. Kai nacionalinio meno savitumas sprendžiamas estetinio išgyvenimo požiūriu, tada į pirmąją vietą iškyla suvokėjo ir meno kūrinio tarpusavio santykis. Estetinio išgyvenimo turinys šiuo atveju sąlygotas tam tikrų aplinkybių, iš kurių svarbiausios yra dvi: kokios kultūrai priklauso suvokėjas ir kokios kultūros kontekste yra sukurtas meno kūrinys. Pranešėjas taip pat palietė nacionalinių vertybių vaidmenį suvokėjo „sąmonės nusistatymui“ estetiame išgyvenime.

Visuomenės ir meno tarpusavio santykio problemą E. Fišerio darbuose nagrinėjo E. Vasilevskis (LTSR MA). Literatūros kritikas A. Gusčius perskaitė pranešimą „Menas ir visuomenės estetinių bei meninių poreikių dinamika“, Z. Morkūnas (KVF) savo pranešime analizavo esmines žmogiškosios kūrybos sąlygas.

B. Šidiškis savo pranešime „Tonalinės ir atonalinės muzikos vaidmuo visuomenėje“, palygindamas šias dvi muzikos kryptis, priėjo išvado: kad tonalinė muzika, kurioje dominuoja konsonansai (o ne disonansai: kaip atonalinėje), aktyviau žadina specifinį muzikinį mąstymą ir todėl jos vaidmuo visuomenėje yra daug reikšmingesnis, negu atonalinės muzikos.

Konferencijoje skaitytų pranešimų problematika parodė, jog dar daug sudėtingų ir aktualių estetikos klausimų laukia išsamaus tyrinėjimo.

J. MORKŪNIENĖ